

URBAN ISSUES

#urbanizacja, #metody
badań, #geografia
osadnictwa, #studia miejskie,
#gospodarka przestrzenna

Metody badań urbanizacji na gruncie geografii osadnictwa i gospodarki przestrzennej

Marta Ziółkowska

Instytut Rozwoju Miast i Regionów
e-mail: mziolkowska@irmir.pl

 ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8367-9650>

Abstrakt

Badania dotyczące urbanizacji, z uwagi na jej złożony, wieloaspektowy charakter, były dotychczas przedmiotem wielu prac naukowych. Podstawy teoretyczne i metodologiczne geograficznych studiów miejskich zaczęły kształtować się w pierwszej połowie XX w., a wraz z nimi pojawiały się nowe koncepcje i orientacje badawcze oddziałujące na całą geografę społeczno-ekonomiczną. Celem artykułu jest przegląd wybranych zagranicznych i krajowych koncepcji i metod badawczych dotyczących przestrzeni zurbanizowanej, realizowanych od przełomu XIX i XX do XXI w. W pracy przedstawiono główne metody i kierunki badań nad urbanizacją. Analizie poddano dorobek i rozwój geografii osadnictwa oraz podstawy teoretyczno-metodologiczne z dziedziny studiów miejskich mające wpływ na rozwój struktur osadniczych. Zwrócono uwagę głównie na prace poświęcone przekształceniom urbanistycznym oraz studiom nad przestrzenią zurbanizowaną miast, a także na zastosowanie badań geografii osadnictwa dla celów planistycznych. Z uwagi na złożoność poruszanej problematyki w pracy odniesiono się tylko do wybranych koncepcji i metod uznanych za najbardziej znaczące z punktu widzenia badań nad urbanizacją.

©2020 Marta Ziółkowska. This is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>).

W artykule zaprezentowano wyniki badań naukowych realizowanych w ramach projektu pn. *Nowy model urbanizacji w Polsce – praktyczne wdrożenie zasad odpowiedzialnej urbanizacji oraz miasta zwarte* (Gospostrateg 1/384689/20/NCBR/2019), współfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Badań i Rozwoju w ramach Strategicznego Programu Badań Naukowych i Prac Rozwojowych „Społeczny i gospodarczy rozwój Polski w warunkach globalizujących się rynków” GOSPOSTRATEG.

Wprowadzenie

Nowe spojrzenie na urbanizację, wychodzące szerzej aniżeli wzrost liczby mieszkańców miast i ich rozwój przestrzenny, wiąże się z esejem Louisa Wirtha z 1938 r. pt. „Urbanism as a way of life”, który łączy ujęcie demograficzne z nowymi podejściami uwzględniającymi wiele płaszczyzn tego zjawiska (Szymańska, Biegańska 2011). Możliwość rozumienia urbanizacji w dwojaki sposób, tj. jako proces lub jako stan rzeczy, warunkuje istnienie różnych podejść w badaniach jej przebiegu. Analizą szeroko pojmowanych procesów urbanizacji zajmuje się m.in. geografia miast. Dyscyplina ta bada współczesne miasta pod kątem ich rozwoju przestrzenno-demograficzno-ekonomicznego oraz identyfikacji ich struktury i funkcji (Maik 2012). Dla zrozumienia podstaw studiów miejskich, wywodzących się z geografii osadnictwa, istotny jest schemat badawczy proponowany przez P.L. Knoxa i L. McCarthy (2005), który urbanizację traktuje jako proces łączący różne podejścia badawcze, ujmujący związki pomiędzy geografiami miast i innymi dyscyplinami naukowymi zajmującymi się analizą procesów w odniesieniu do obszarów zurbanizowanych. Według tej teorii efektami i produktami całościowego procesu urbanizacji są systemy miejskie, użytkowanie ziemi, środowisko i krajobraz miasta, ekologia społeczna oraz urbanizm.

Badania dotyczące urbanizacji – z uwagi na jej złożony, wieloaspektowy charakter – były dotychczas przedmiotem wielu prac naukowych. Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie głównych metod i kierunków badań nad procesami urbanizacji na gruncie geografii osadnictwa i gospodarki przestrzennej. Z uwagi na złożoność poruszanej problematyki w pracy odniesiono się do wybranych koncepcji i metod uznanych za najbardziej znaczące z punktu widzenia badań nad urbanizacją. W ramach przeglądu literatury przedmiotu wzięto pod uwagę wybrane międzynarodowe i krajowe publikacje naukowe (monografie i artykuły) podejmujące podstawy teoretyczno-metodologiczne z dziedziny studiów miejskich, mające wpływ na rozwój struktur osadniczych. Zwrócono uwagę głównie na prace poświęcone przekształceniom urbanistycznym oraz studiom nad przestrzenią zurbanizowaną, a także na zastosowanie badań geografii osadnictwa dla celów planistycznych.

Rozwój geografii miast i badań nad urbanizacją

Opracowania poświęcone geografii miast ze względu na zakres oraz zmiany problematyki tej dyscypliny można podzielić na trzy główne kategorie (Maik 2012): **(1) przegląd literatury i dorobku naukowego** (m.in. Hassert 1907; Geddes 1915; Arousseau 1924; Cavalcanti 1942; Barański 1946, 1980; Chabot 1947, 1949; Dickinson 1947; Dziewoński 1956, 1983; Liszewski 1993, 1994; Berry,

Wheeler 2005); **(2) monografie zawierające wykazy ówczesnych problemów badawczych** (m.in. Blanchard 1911; Lavainville 1913; Geisler 1924; Kubijowicz 1927; Ormicki 1930; Simche 1930; George 1952; Murphy 1966; Berry, Horton 1970; Yeates, Garner 1971; Palm 1981; Johnston 1982); **(3) podręczniki przedstawiające problematykę w sposób syntetyczny** (m.in. Lavendan 1936; Chabot 1949; Taylor 1949; Mayer, Kohn 1959; Carter 1972; Harshorne 1980; Maik 1992; Hall 1998; Węclawowicz 2003; Knox, McCarthy 2005; Liszewski 2008; Kaplan, Wheeler, Holloway 2009).

Pierwsze prace związane z problematyką miejską pojawiły się na przełomie XVIII i XIX w. i dotyczyły w szczególności lokalizacji, rozmieszczenia i wielkości ośrodków zurbanizowanych. Samą definicję miasta jako pierwszy, na bazie teorii nazywanej dzisiaj determinizmem geograficznym, wprowadził F. Ratzel na przełomie XIX i XX w. (Dziewoński 1956). Określił je jako trwałe zagęszczenie ludności i siedzib ludzkich, które swym zasięgiem obejmuje większy obszar i charakteryzuje się centralnym położeniem w stosunku do układu ciągów komunikacyjnych. Za ojca współczesnej geografii miast uważa się natomiast K. Hasserta, który w swojej pracy z 1907 r. w sposób syntetyczny podsumował ówczesny stan wiedzy o miastach i wskazał największe problemy tej dziedziny nauki. Jak podaje W. Maik (2001), pierwsze badania o miastach z początku XX w. miały charakter monograficzny i poświęcone były głównie studium przypadku konkretnych ośrodków. Takie prace powstawały w szczególności w geografii francuskiej (E. Hanslick, 1909 r. – monografia Białej Krakowskiej, R. Blanchard, 1911 r. – studium o Grenoble), której badacze zapoczątkowali cykl publikacji o węzłowej lokalizacji miast w sieci osadniczej. W tym czasie w geografii niemieckiej pojawiały się natomiast badania monograficzne w ujęciu regionalnym. W Polsce tym nurtem podążali m.in. W. Kubijowicz oraz Z. Simche, natomiast późniejsze prace skupiały się już przede wszystkim na typologii i kryteriach fizjonomicznych.

W kształtowaniu nowych, kolejnych metod w geografii miast istotną rolę odegrał P. Geddes, który badał ich przestrzenny rozwój i wewnętrzną strukturę, wprowadzając pojęcia konurbacja i megalopolis. Podstawy teoretyczne tego rodzaju badań powstały w ramach chicagowskiej szkoły ekologii społecznej. Znaczący wpływ na rozwój modelowych, wzorcowych ujęć w geografii osadnictwa miała przedstawiona w 1933 r. teoria ośrodków centralnych W. Christallera wyjaśniająca rozmieszczenie i hierarchię, w tym liczbę i wielkość, miast w systemie osadniczym (Maik 2001).

Teoria Christallera nazywana jest również czystą teorią osadnictwa. Wyróżnia ona trzy główne typy osiedli:

rozproszone, obojętne i skupione (Dziewoński 1956). Osiedle rozproszone charakteryzuje zależność pomiędzy miejscem zamieszkania a miejscem zatrudnienia. Takie jednostki przestrzenne związane są z istnieniem przemysłu o wydobywczym, powierzchniowym charakterze, z zakładami poza centrum miasta, do których generowany jest odśrodkowy, rozpraszający ruch migracyjny. W przypadku osiedli obojętnych zależność przestrzenna między pracą a domem jest bliżej nieokreślona. Według K. Dziewońskiego (1990) tego typu jednostki zamieszkują osoby zatrudnione w przemyśle przetwórczym lub w przemyśle wydobywczym eksploatowanym punktowo. Warunkiem koniecznym jest tutaj dobra dostępność komunikacyjna lub w niektórych przypadkach połączenie miejsca zamieszkania z miejscem zatrudnienia. Ostatnią grupą osiedli są osiedla skupione, których główną tendencją jest koncentracja. Migracje do pracy w ich obrębie mają charakter dośrodkowy, co oznacza, że zabudowa mieszkaniowa położona jest dookoła miejsca zatrudnienia zlokalizowanego pośrodku układu. Tego typu osiedla związane są z zatrudnieniem mieszkańców w usługach bądź w niektórych gałęziach przemysłu przetwórczego i uważane są za miasta właściwe, modelowe, których idealny układ w rzeczywistości ulega zniekształceniom (Dziewoński 1990).

W. Christaller zajmował się badaniem osiedli skupionych na przykładzie południowych Niemiec, wśród których wyróżnił siedem typów (Tab. 1.), zróżnicowanych m.in. pod względem wielkości i liczby ludności. Trzy pierwsze typy dotyczą najmniejszych osiedli, dwa kolejne właściwych ośrodków miejskich, następne dwa to ośrodki regionalne, zaś ostatni typ określa metropolię, czyli ośrodek najwyższego rzędu (Dziewoński 1990).

Według K. Dziewońskiego (1990) czysta teoria osadnictwa W. Christallera, dzięki nowym ramom i metodom, dała podstawy do prowadzenia dalszych prac nad strukturą osadniczą, jednak bez wyjaśnienia jej realnego układu. Badania nad osadnictwem z czasem zmieniły

formę z opisowo-informacyjnej na opisowo-teoretyczną. Przejście na inną orientację badawczą skutkowało wzrostem roli koncepcji teoretycznych, który zaznaczył się wyraźnie od lat 50. XX w. Dotyczył on badań struktury wewnętrznej sieci osadniczej, które opierano na gruncie teorii Christallera, koncepcji bazy ekonomicznej miast czy też na ekologii czynnikowej. Zaczęto interpretować zjawiska zachodzące w przestrzeni i ich powiązania z działalnością człowieka, podejmując próbę wyjaśniania układów lokalizacyjnych i funkcjonalnych w ośrodkach miejskich. Nowe podejście badawcze zapoczątkowali w Stanach Zjednoczonych Ch.D. Harris i E.L. Ullman (1945), J.E. Brusch (1953), J. Nelson (1955), I. Aleksandersson (1956), B.J. Berry (1960).

Zmiana podejścia badawczego przyczyniła się do wydzielenia geografii miast jako odrębnej dyscypliny w naukach geograficznych. Za okres tych przemian uważa się lata 50. XX w., choć początek przeobrażeń sięgał już lat 20. Jak podaje W. Maik (2001), geografia miast stała się od tego momentu najbardziej dynamiczną dziedziną badań geograficzno-osadniczych, a jej nowe metody i podejścia badawcze rzutowały na pozostałe dyscypliny geografii społeczno-ekonomicznej. W Polsce rozwój badań nad osadnictwem przypada na lata 50. XX w. i obejmował głównie analizę funkcjonalną miast i sieci osadniczej oraz badania struktury przestrzennej miast (Tab. 2.).

Badanie urbanizacji bardzo długo obejmowało jedynie wzrost liczby ludności miejskiej i rozwój przestrzenny miast. Wieloaspektowość i złożoność tego zjawiska uwzględnił w 1938 r. Louis Wirth w swym eseju pt. „Urbanism as a way of life”. W literaturze zaczęły powstawać prace dotyczące zjawiska urbanizacji ujmowanego zarówno całościowo, jak i odnoszące się do jej różnych, konkretnych aspektów (demograficznych, społecznych, ekonomicznych czy migracji ludności). Dziś urbanizacja przez wielu badaczy postrzegana jest jako suburbanizacja i eksurbanizacja nazywana najczęściej *urban sprawl* (Szymańska, Biegańska 2011).

TAB. 1.
Typy osiedli skupionych według Christallera

W obrębie samego osiedla			W zasięgu danego osiedla	
	nazwa	liczba mieszkańców	nazwa	liczba mieszkańców
1.	wieś	1000	gromada	3500
2.	wieś targowa	2000	zespół sąsiedzki / gmina zbiorowa	11 000
3.	miasteczko	4000	podokręg	35 000
4.	miasto powiatowe	10 000	okręg / powiat	100 000
5.	stolica podregionu	30 000	podregion	350 000
6.	stolica regionu	100 000	region / województwo	1 000 000
7.	stolica prowincji	500 000	prowincja	3 500 000

Źródło: opracowanie własne na podstawie K. Dziewoński (1990)

TAB. 2.
Główne ujęcia w badaniach nad miastami na gruncie polskiej geografii osadnictwa

Koncepcja badawcza	Przedstawiciele
baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast	K. Dziewoński, M. Jerczyński, A. Suliborski
system osadniczy	K. Dziewoński, Z. Chojnicki, R. Domański, W. Maik, Z. Rykiel
systematyzacja wątków przestrzennego rozwoju i struktury przestrzennej miasta	P. Korcelli
struktura przestrzenna miast	S. Liszewski, M. Koter, G. Węćławowicz, A. Werwicki, A. Jelonek
semiurbanizacja i przemiany funkcjonalne lokalnej sieci osadniczej	S. Golachowski, M. Dobrowolska, J. Rajman, A. Zagożdżon
mechanizmy rozwoju i proces społecznego wytwarzania przestrzeni	B. Jałowicki
percepcja przestrzeni miejskiej	B. Libura
specyfika miejsc	I. Sagan
warunki życia mieszkańców	S. Liszewski
refleksja humanistyczna	D. Jędrzejczyk
kulturowy aspekt osadnictwa	K. Rembowska
orientacja postmodernistyczna	A. Lisowski

Źródło: opracowanie własne na podstawie W. Maik (2001)

Ujęcia modelowe

W latach 60. XX w. pojawiały się pierwsze modelowe ujęcia procesu rozwoju ośrodków miejskich. Modele te, jak twierdzi W. Maik (2008), służą powstawaniu nowych pojęć i określeń dla procesów poznawczych, a także pozwalają na ich uporządkowanie. W badaniach nad rozwojem miast wyróżnia co najmniej sześć konceptualnych modeli przedmiotowych omówionych poniżej.

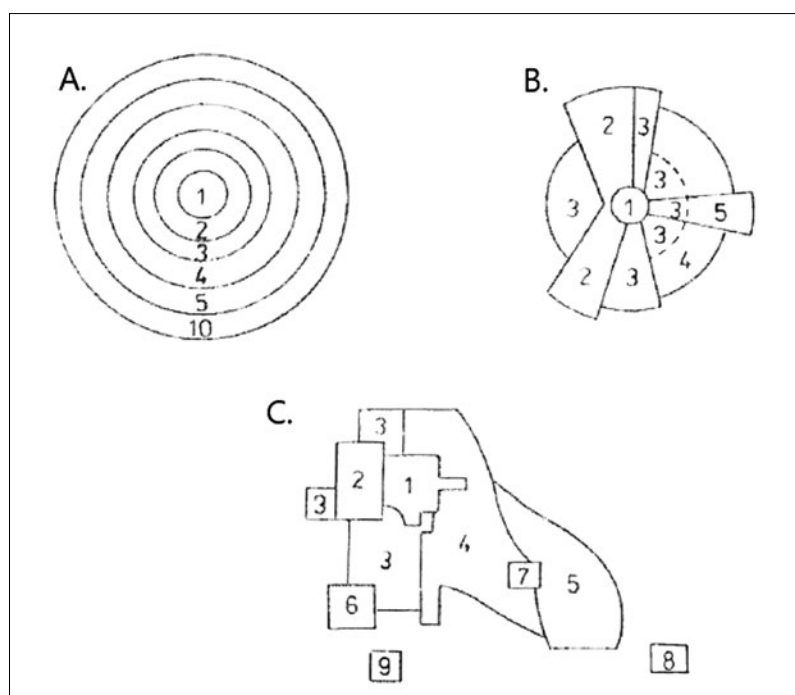
Model organicystyczny

Koncepcja zapoczątkowana w geografii przez F. Ratzla w 1891 r. ujmująca miasto jako organizm stanowiła początek systemowych ujęć ośrodków miejskich

(Maik 2012). Przykładem tego typu jest również model Newlinga (1969) ukazujący proces rozwoju przestrzennego miasta na skutek zmian w profilu gęstości zaludnienia, który obejmuje cztery stadia: fazę młodości, wczesnej dojrzałości, późnej dojrzałości i starości. Model oparty na cyklicznym rozwoju miasta zaprezentował również Forrester (1969), wyróżniając trzy fazy: wzrostu, spadku i stagnacji.

Model funkcjonalistyczny

Ujmowanie miasta jako całości, jednorodnej pod względem funkcji. Ujęcie to zostało rozwinięte w szczególności na gruncie teorii bazy ekonomicznej oraz teorii

Ryc. 1.
Klasyczne modele struktury przestrzennej miasta

Objaśnienie: 1 – centrum handlowo-administracyjne, 2 – handel hurtowy i lekki przemysł, 3 – dzielnica mieszkaniowa klas niższych, 4 – dzielnica mieszkaniowa klas średnich, 5 – dzielnica mieszkaniowa klas wyższych, 6 – ciężki przemysł, 7 – drugorzędne centrum handlowe, 8 – przedmieście mieszkalne, 9 – przedmieście przemysłowe, 10 – strefa dojazdów do pracy

Źródło: Maik 1992

ośrodków centralnych (Suliborski 2010). Teoria bazy ekonomicznej zakłada, że miasto tworzy pewną funkcjonalną całość i jest zbiorem wzajemnie oddziałujących elementów (Dziewoński 1967). Impulsy rozwoju, które powstają w układzie egzogenicznym, przechodzą następnie na pozostałe elementy układu miejskiego (Domański 1984). Ujęcie funkcjonalistyczne miało swoje zastosowanie również w badaniach przekształceń morfologicznych miast traktowanych jako jednostki zróżnicowane pod względem genezy, układu i charakteru zabudowy (Maik 2012).

Model interakcjonistyczny

Model opisujący wzajemne zależności jednostki i społeczeństwa. Jak podają P. Korcelli, G. Węclawowicz (1982), ujęcie to rozwinęło się na gruncie koncepcji ekologii społecznej, koncepcji domeny miejskiej Webbera (1963), czasoprzestrzennej koncepcji szlaku życiowego Hagerstranda (1966), koncepcji miejsca jako ciągłego szlaku życiowego i procesu zdarzeń lokalnych Preda (1984). Na gruncie chicagowskiej szkoły ekologii społecznej opracowano następujące modele nawiązujące do ujęcia interakcjonistycznego (Maik 1992) (Ryc. 1.):

- model strefowo-koncentryczny Burgessa i Parka (A) – miasto przedstawione jest jako pięć koncentrycznych stref otaczających obszar śródmiejski, gdzie skupiają się działalności gospodarcze (Regulski 1982),
- model sektorowy Hoyta (B) – miasto rozwija się w kierunku zewnętrznym (od centrum) w formie sektorów, które mają układ promienisty i przebiegają wzdłuż osi komunikacyjnych (Regulski 1982),
- model policentryczny (wieloośrodkowy) Harrisa i Ullmana (C) – miasto ma układ mozaikowy, tworząc w swych granicach oddzielne ośrodki; mniejsze jednostki osadnicze w efekcie rozwoju przestrzennego miasta są przez nie wchłaniane (Sidor 2003).

Model systemowy

W tym ujęciu miasto rozpatruje się jako wyodrębniony przestrzennie system społeczno-techniczny stanowiący jeden z wielu podsystemów globalnego systemu miast (Maik 2012). Systemowym rozwinięciem modeli bazy ekonomicznej są modele Preda (1977), które traktują miasto jako system otwarty, na który wpływ mają pozalokalne mechanizmy mnożnikowe.

Model organizacyjno-informacyjny

Określa miasto jako układ, w którym główną rolę odgrywa przepływ informacji w różnych sferach, a także odpowiednia komunikacja pomiędzy ludźmi, firmami i instytucjami publicznymi (Maik 2003). W tym ujęciu miasto traktowane jest jako zespół instytucji miejskich,

który powinien dążyć do harmonijnego funkcjonowania w trzech podsystemach: politycznym, kulturowym i ekonomicznym.

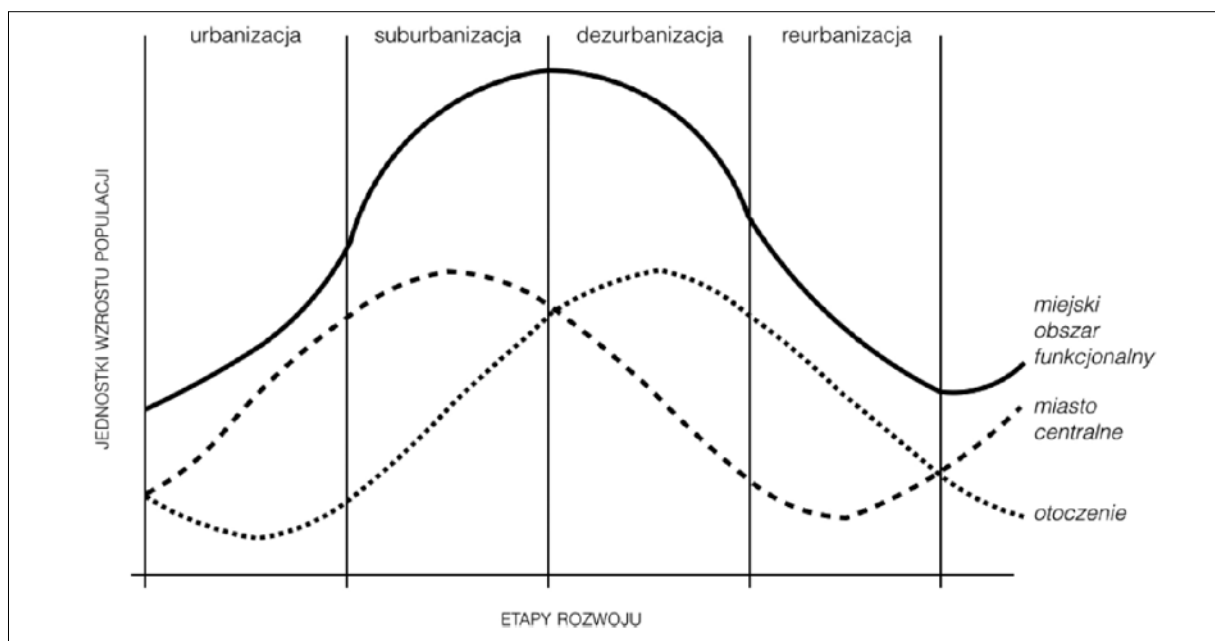
Model humanistyczny

Podejście to koncentruje się na niematerialnych aspektach zjawisk miejskich. Według tej teorii to mieszkańcy są czynnymi podmiotami, a terytorium miasta jest płaszczyzną ich wspólnego działania (Maik 2012).

Wybrane modele rozwoju miast

Pierwsze z istotnych ujęć modelowych to opracowany przez J.P. Gibbasa (1963) model koncentracji ludności. Zakładał on istnienie pięciu etapów rozwoju miasta (Parysek, Adamczewski, Grobelny 1993): **1 – faza urbanizacji:** tworzenie się miast w sytuacji większej dynamiki wzrostu ludności ogółem (wiejskiej) niż miejskiej; **2 – faza urbanizacji postępującej:** rozwój miast przy dynamice wzrostu liczby ludności miejskiej przewyższającej dynamikę wzrostu ludności ogółem (wiejskiej); **3 – faza urbanizacji zaawansowanej:** zdecydowany wzrost roli miasta przy znacznym osłabieniu pozycji wsi jako miejsca zamieszkania; **4 – faza suburbanizacji:** spadek znaczenia mniejszych miast na korzyść rozwijających się większych ośrodków miejskich; **5 – faza dezurbanizacji:** tendencje do zmniejszania się gęstości zaludnienia prowadzące do równomiernego rozkładu przestrzennego ludności. Według tej koncepcji miasta mogą znajdować się równocześnie nie tylko na jednym ze zdiagnozowanych poziomów rozwoju, a dodatkowo możliwe jest także przejście do etapu wcześniejszego (Zasina 2015).

Kolejny z modeli, opisany przez L.H. Klaassena i J.H.P. Paelincka (1979), prezentuje koncepcję cyklu życia miejskiego z wyróżnionymi sześcioma fazami rozwoju miasta odnoszonymi do zmian liczby ludności w obrębie miejskich obszarów funkcjonalnych (aglomeracji), których elementami są obszary centralne (rdzenie) oraz ich bezpośrednie otoczenie (peryferia). Wspomniane sześć faz to: **1 – bezwzględna decentralizacja** (wzrost liczby ludności w całej aglomeracji, zwłaszcza w jej rdzeniu, natomiast powolny spadek w strefie podmiejskiej); **2 – względna decentralizacja** (szybkie tempo wzrostu liczby ludności w rdzeniu, w jego otoczeniu przyrost również jest zauważalny, jednak w wolniejszym tempie); **3 – kontynuacja względnej decentralizacji** (wzrost zaludnienia w całej aglomeracji przy szybszym tempie wzrostu mieszkańców w strefie podmiejskiej aniżeli w mieście centralnym); **4 – bezwzględna decentralizacja** (wzrost zaludnienia w całej aglomeracji dzięki intensywnemu rozwojowi strefy podmiejskiej, w rdzeniu zauważalny jest natomiast spadek liczby mieszkańców); **5 – kontynuacja bezwzględnej decentralizacji** (spadek zaludnienia całej

Ryc. 2.

Cykl życia aglomeracji miejskiej

Źródło: J. Zasina (2015) za L. van den Berg i in. (1982)

TAB. 3.

Charakterystyka wybranych badań nad reurbanizacją

Autor	Badane miasta	Typ danych	Wnioski
Lever (1993)	Glasgow	dane spisowe	<ul style="list-style-type: none"> Reurbanizację napędzają ludzie młodzi i osoby starsze przemieszczające się do centrum. Reurbanizacja to konsekwencja przejścia z gospodarki przemysłowej na usługową.
Ogden, Hall (2000)	Bordeaux, Grenoble, Lille, Lyon, Marsylia, Nantes, Nicea, Paryż, Toulon, Tuluza	dane spisowe	<ul style="list-style-type: none"> Śródmieścia pełnią rolę „filtrów”, które najpierw przyciągają nowych mieszkańców, a następnie tracą ich na rzecz przedmieść. Reurbanizacja wiąże się ze zmianami na rynku pracy takimi jak wzrost liczby specjalistów, zwłaszcza wśród kobiet.
Buzar i in. (2007), Haase i in. (2009)	Bolonia, Leon, Lipsk, Lublana	dane spisowe, dane z badań ankietowych	<ul style="list-style-type: none"> Reurbanizację napędzają ludzie młodzi, nowe typy gospodarstw domowych, osoby wykształcone lub kształcące się, a także osoby o niepewnej sytuacji finansowej i mieszkaniowej. Reurbanizacja wynika w większym stopniu z przemieszczeń wewnątrzmijskich dotychczasowych mieszkańców lub z napływu nowych, a w mniejszym z ruchu mieszkańców przedmieść do centrum.
Rérat (2012)	25 miast Szwajcarii	dane spisowe	<ul style="list-style-type: none"> Istotną grupą aktorów napędzających proces reurbanizacji są zagraniczni migranci oraz nietradycyjne gospodarstwa domowe.

Źródło: Zasina 2015

aglomeracji spowodowany słabszym przyrostem mieszkańców w strefie podmiejskiej oraz ubytkiem ludności w rdzeniu); **6 – względna decentralizacja** (ostatnia z faz charakteryzuje się depopulacją całej aglomeracji i szybszym tempem wyludniania się miasta centralnego od jego otoczenia).

W 1982 r. van den Berg i in. podjęli się modyfikacji i rozwinięcia modelu cyklu życia miejskiego, wskazując na cztery etapy rozwoju następujące kolejno po sobie (Ryc. 2.): **1 – faza urbanizacji**: zdecydowany wzrost liczby ludności miejskiego obszaru funkcjonalnego przy wyższym tempie zaludnienia obszaru centralnego niż jego otoczenia; **2 – faza suburbanizacji** – dalszy

wzrost liczby ludności całego miejskiego obszaru funkcjonalnego przy zdecydowanym wzroście zaludnienia w strefach peryferyjnych, natomiast wzrost populacji miasta centralnego nie jest już tak gwałtowny; **3 – faza dezurbanizacji** – spadek liczby ludności miejskiego obszaru funkcjonalnego przy większym tempie spadku populacji miasta centralnego; **4 – faza reurbanizacji** – dalszy spadek populacji miejskiego obszaru funkcjonalnego, który zachodzi jednak przy ponownym ożywieniu i wzroście populacji miasta centralnego danej aglomeracji, dając tym samym, jak twierdzi P. Rérat (2012), podstawy do ponownego uruchomienia cyklu rozwoju aglomeracji.

Model cyklu życia miejskiego był wielokrotnie wykorzystywany w badaniu zjawisk zachodzących w różnych miastach na świecie. Wielu autorów zajęło się analizą zjawiska reurbanizacji w miastach europejskich, dochodząc do różnych obserwacji i wniosków (Tab. 3.). Należy mieć jednak na uwadze, że faza reurbanizacji przez van den Berga i in. (1982) nie była potwierdzona przez zaobserwowane wówczas tendencje, a autorzy traktowali ją jedynie jako potencjalną perspektywę, zastanawiając się, czy negatywny trend odpływu ludności z centrum aglomeracji jest możliwy do zatrzymania.

Grupy metod badań w geografii osadnictwa

Geografia osadnictwa, należąc do nauk geograficznych, a dokładniej do geografii społeczno-ekonomicznej, jest nauką interdyscyplinarną i czerpie z badań innych dziedzin. K. Dziewoński (1956) dzieli ją na część ogólną oraz część szczegółową. Do pierwszej grupy zalicza zagadnienia metodologiczne, typologię osiedli, teorię lokalizacji osiedli oraz teorię sieci osadniczej. Z kolei w części szczegółowej znajdują się między innymi metody badające funkcje osiedli i sieć osadniczą, strukturę wielkościową, ludnościową i przestrzenną osiedli, jak również takie, które badają rejonizację i genezę typów osiedli.

M. Kielczewska-Zaleska (1972) wyróżnia osiem rodzajów metod badań w geografii osadnictwa:

- **metoda badań terenowych** – polegająca na bezpośredniej obserwacji zjawisk i procesów związanych z osadnictwem, w tym typów zabudowy czy położenia osiedli przy pomocy metody ankietowej, wywiadu lub obserwacji uczestniczącej;
- **metoda analizy graficznej** – służąca określeniu wpływu środowiska przyrodniczego na rozwój osadnictwa, jak również na charakter, układ i funkcje osiedli;
- **metoda statystyczna** – stosowana do badania zjawisk w sposób ilościowy, pozwalająca na uchwycenie korelacji między nimi, na przykład przeprowadzanie analiz liczby ludności oraz jej przemian czy też struktur demograficznych i zawodowych;
- **metoda matematyczna** – pozwalająca na, podobnie jak w przypadku metod statystycznych, ilościową analizę zjawisk, stosowaną w celu zbadania wielowskaźnikowych korelacji między różnymi zjawiskami;
- **metoda historyczna** – polegająca na analizie obecnego układu przestrzennego i fizjonomii osiedli przy pomocy dawnych map, planów, opisów i statystyk w odniesieniu do historycznych uwarunkowań lokalizacji danych osiedli;
- **metoda rekonstrukcji dawnych form** – służąca odwzorowaniu starych układów siedlisk przy pomocy historycznych planów;

- **metoda „metrologiczna”** – metoda D. Hannenberga polegająca na odtworzeniu przy pomocy używanych dawniej miar zanikłych obecnie układów siedlisk;
- **metoda „analizy sąsiedztwa”** – metoda J. Rippla, która polega na analizie powtarzającego się sąsiedztwa rozkładu siedlisk.

Z kolei D. Szymańska (2013) dzieli metody badań w geografii osadnictwa na metody zbierania i gromadzenia danych oraz metody przetwarzania służące wyjaśnieniu danego zjawiska. Bardziej szczegółowy podział prezentuje się następująco:

- **metody badań terenowych** – traktowane jako podstawy analiz osadniczych, pozwalające zaobserwować i zinterpretować związki między uwarunkowaniami przyrodniczymi a czynnikami społeczno-gospodarczymi; polegają na bezpośredniej obserwacji, na podstawie której wykonuje się szkice budynków oraz sposobu użytkowania terenu, przeprowadza kwerendy i badania kwestionariuszowe takie jak ankiety czy wywiady,
- **metody matematyczno-statystyczne** – służące przeprowadzaniu analiz ilościowych za pomocą różnych wskaźników i zmiennych, na przykład zmian w liczbie ludności czy strukturach demograficzno-społecznych lub gospodarczych pozwalające wskazać różnice, podobieństwa oraz relacje między jednostkami osadniczymi,
- **metody historyczne** – polegające na analizie dokumentów historycznych i porównywaniu ich z aktualną strukturą użytkowania gruntów w celu ukazania zmian w układach przestrzennych i funkcjonalnych danych jednostek osadniczych,
- **metody dialektyczne** – uwzględniają wzajemne powiązania i uwarunkowania struktur osadniczych oraz zjawisk i procesów zachodzących w obrębie jednostek osadniczych, traktując czynniki polityczne jako najbardziej istotne,
- **metody GIS i teledetekcji** – polegające na przetwarzaniu danych przestrzennych i opisów jakościowych obiektów, a następnie na modelowaniu zachodzących w przestrzeni zjawisk i procesów, w tym struktur osadniczych.

Jak podaje H. Szulc (1994), metoda analizy sąsiedztwa opracowana przez J. Rippla należy do najczęściej stosowanych metod retrogresywnych. Na gruncie geografii polskiej używał jej S. Golachowski w badaniu wsi śląskich (1963). Z kolei metoda metrologiczna została po raz pierwszy użyta w Polsce w pracy H. Szulc z 1968 r. „Typy wsi Śląska Opolskiego i ich geneza”, a następnie w badaniach Pomorza Zachodniego (prowadzonych również przez H. Szulc w 1988 r.) wraz z zastosowaniem tzw. zapisu wstecznego. W przypadku badania morfogenezy miast najsukuteczniejszą metodę opraco-

wał M.R.G. Conzen zwaną koncepcją cyklu przemian morfologicznych działki miejskiej (na przykładzie historycznych miast angielskich – Alnwick i Newcastle). Na gruncie polskim na uwagę zasługuje badanie genezy układu przestrzennego Łodzi oraz Piotrkowa Trybunalskiego, Zgierza i Łaska przeprowadzone metodą retrogresywną Conzena przez M. Kotera (1969). Metoda ta pozwoliła na wyznaczenie w obrębie analizowanych miast jednostek morfologicznych i badanie ich przemian. Podobne prace prowadził S. Witkowski (1969) na przykładzie Radomia. Morfologia miast, nazywana również urbomorfologią, jest nauką o budowie zewnętrznej (kształt i wygląd zabudowy) oraz wewnętrznej (rozmszczenie zabudowy) miasta, która w swych badaniach uwzględnia także czynniki kształtujące powstawanie, rozwój oraz przekształcenia miejskiej struktury osadniczej (Koter 1994).

Poza wspomnianymi zagadnieniami polscy geografowie osadnictwa, wśród nich R. Mydel w 1979 r., zajmowali się także formami użytkowania terenu i przemianami struktury przestrzennej miast. Zmiany funkcji ośrodków miejskich w ujęciu historycznym przedstawili natomiast K. Dziewoński, M. Kielczewska-Zaleska i J. Kostrowicki w 1957 r. (Szulc 1994).

Wybrane wskaźniki i mierniki wyrażające urbanizację

Urbanizacja w wąskim znaczeniu wyrażana jest często za pomocą wskaźników i mierników statystycznych opartych na liczbie ludności, które określają wzrost miast i ich populacji czy też udział liczby ludności miejskiej, co nie jest oczywiście wystarczające do ujęcia zjawiska urbanizacji w sposób kompleksowy. Dlatego też, podobnie jak w przypadku badań nad poziomem i jakością życia, stosuje się wskaźnik rozwoju (*Human Development Index – HDI*) oraz wskaźnik ubóstwa społecznego (*Human Poverty Index – HPI*).

W literaturze poruszającej problematykę urbanizacji pojawia się pojęcie „wskaźnik rozwoju miasta” (*City Development Index – CDI*) rozumiane jako „miara średniego dobrobytu i dostępności do miejskich obiektów użyteczności publicznej przez jego mieszkańców” (Szymańska 2008). Wskaźnik ten po raz pierwszy został użyty w celu uszeregowania miast według poziomu ich rozwoju. Będąc najlepszą pojedynczą miarą poziomu rozwoju miast, traktuje się go jako punkt odniesienia podstawowych wskaźników Globalnej Bazy Danych Wskaźników Urbanizacji sporządzanych przez United Nations Centre for Human Settlements (Habitat).

D. Sokołowski (2005) opisał identyfikację i klasyfikację poszczególnych rodzajów wskaźników urbanizacji oraz kryteriów miejskości. Wyróżnił

następującerodzaje wskaźników: **1 – ekonomiczne** (zatrudnienie pozarolnicze), **2 – społeczne** (zmiana stylu życia), **3 – demograficzne** (zmiany struktur ludnościowych), **4 – morfologiczne** (zabudowa o miejskim charakterze), **5 – infrastrukturalno-techniczne** (wyposażenie mieszkań i osiedli). Z kolei wśród dodatkowych kryteriów miejskości wskazuje takie jak: **6 – heterogeniczności** (różnicowanie społeczne, ekonomiczne, funkcjonalne i przestrzenne), **7 – funkcjonalne** (centralność), **8 – morfologiczno-przestrzenne** (gęstość, zwartość, miejski krajobraz o określonym typie zabudowy), **9 – skali** (wielkość), **10 – świadomości społecznej**, mentalne (postrzeganie). Poszczególne rodzaje wskaźników i kryteriów charakteryzuje odmiennosc typów ich rozkładu statystycznego. Z badań, jakie prowadził D. Sokołowski (2005), wynika, iż rozmieszczenie jednostek miejskich jest nierównomierne i reprezentuje losowy typ rozkładu przestrzennego określony przy pomocy metody najbliższego sąsiada.

Badania regionów miejskich

Struktury i uwarunkowania ludnościowe są ważnym czynnikiem rozwoju społeczno-gospodarczego nie tylko miast, ale i całych regionów. W Polsce z tej dziedziny powstawały prace poświęcone m.in. funkcjonowaniu miasta poza jego fizycznymi granicami administracyjnymi, co warunkowało wyodrębnianie form organizacyjno-przestrzennych o charakterze prawnym i instytucjonalnym. Zalicza się do nich, jako podejście najbardziej holistyczne, idea miejskich obszarów funkcjonalnych (MOF) ujęta w aktualnej Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (Ministerstwo Rozwoju Regionalnego 2012). MOF to obszary zurbanizowane o największej gęstości zaludnienia pełniące najważniejsze funkcje w systemie osadniczym. Zawierają w sobie zarówno ośrodki miejskie (metropolitalne, regionalne, subregionalne oraz lokalne), jak i zurbanizowane strefy podmiejskie, a ich zasięg wyznaczany jest poprzez rozlanie się ośrodka miejskiego w postaci zabudowy, stylu życia czy dojazdów do pracy. Obszary te definiowane są w dokumencie jako: układy osadnicze ciągłe przestrzennie, złożone z odrębnych administracyjnie jednostek, który obejmują zwarte obszar miejskie, powiązane z nimi funkcjonalnie strefy zurbanizowane oraz ośrodki bliskiego sąsiedztwa.

Podczas próby identyfikacji nie tylko miejskiego obszaru funkcjonalnego, ale każdego rodzaju takiego obszaru, nasuwają się problemy metodologiczne z wyróżnianiem tego typu jednostek (Sudra 2018). W przyjętej przez P. Śleszyńskiego (2013) definicji, w której miejski obszar funkcjonalny traktuje się jako spójną przestrzennie strefę oddziaływania miasta, podkreśla

TAB. 4.

Oddziaływanie miasta na otoczenie – główne koncepcje i pola badawcze

Lp.	Pojęcie	Charakterystyka	Polscy przedstawiciele
1.	Obszar zurbanizowany	Obszar związany z rozwojem i ekspansją miast na wiejskie tereny podmiejskie, których przestrzeń ulega przekształceniom (głównie morfologicznym) pod wpływem oddziaływania rdzenia.	Dziadek (1998), Markowski (2005), Bitner (2010)
2.	Strefa żywicielska	Obszar powiązany z produkcją, dostawą i sprzedażą żywności dla miasta.	Czarnecki (1953), Gadomski (1968), Brojerski i Szulc (1973), Zgliński (1944), Kuligowski (2008)
3.	Pole miejskie	Obszar oddziaływania poszczególnych funkcji, gdzie procesy urbanizacyjne wykazują niską intensywność.	Nowakowski i Rykiel (2004)
4.	Miasto i strefa podmiejska	Podział na miasto (strefę centralną) oraz otaczającą go strefę zewnętrzną, która może być podzielona na intensywną (właściwą) oraz ekstensywną (przedmiejską).	Dobrowolska (1964), Potrykowska (1985), Suliborski (1985), Dziewoński (1987), Liszewski (1987), Jakóbczyk-Gryszkiewicz (1998, 2011), Staszewska (2013), Drejerska i in. (2014)
5.	Dzienny (codzienny) system miejski	Obszar oddziaływania miasta związany z codzienną aktywnością zawodową i usługową mieszkańców.	Budzynowska i Węclawowicz (1984), Gocał i Rakowski (1991), Stachowski (1993), Tarkowski (2005), Kretowicz (2009), Guzik i in. (2014)
6.	Aglomeracja	To sieć lub system miejscowości (szczególnie ośrodków miejskich), znajdujących się w niedalekiej odległości od siebie i wykazujących wzajemne silne relacje.	Dziewoński i Kosiński (1964), Iwanicka-Lyra (1969), Pióro (1977), Dziewoński i Korcelli (1981), Rykiel (1997), Meim (2009), Bogdański (2014)
7.	Zespół miejski	To każda sąsiadująca ze sobą grupa miast (bez względu na istniejące powiązania) klasyfikowana na podstawie różnych kryteriów.	Parysek i Sobczak (1998), Szmytkie (2009)
8.	Obszar metropolitalny	Aglomeracja (w ujęciu przestrzennym) z dominującym znaczeniem metropolii i istnieniem powiązań ekonomicznych.	Lier (1965), Gontarski (1972), Liszewski (2005), Swianiewicz i Klimska (2005), Smętkowski (2007), Smętkowski, Gorzelak i Jałowicki (2008), Korcelli-Olejniczak (2012), Zuzańska-Żyśko (2012)
9.	Funkcjonalny region miejski	Obszar wyznaczany na podstawie wzajemnych węzłowych relacji, dzielony na rdzeń i strefę zewnętrzną.	Korcelli (1981), Potrykowska (1989), Zborowski (2005), Korcelli i Śleszyński (2006), Domański i Noworól (2010), Krzysztofik i in. (2011), Śleszyński (2014)
10.	Residuum	To otoczenie ośrodka węzłowego stanowiące dopełnienie regionu funkcjonalnego.	Parysek (2009)

Źródło: opracowanie własne zmodyfikowane na podstawie P. Śleszyński (2015)

się występowanie nie tylko powiązań funkcjonalnych na kształt dziennego systemu miejskiego, ale także istnienie: „ukształtowanego w procesie historycznym zespołu jednostek terytorialnych, wyróżniających się z otoczenia i upodabniających się pod pewnymi względami do głównego miasta (rdzenia)”. Tak ukształtowany i wzajemnie ze sobą powiązany układ bazuje na funkcjach, jakie pełni jądro (rdzeń) oraz na jego relacjach z obszarem oddziaływania (strefą zewnętrzną) (Śleszyński 2015).

Procesy oddziaływania miast na bezpośrednie otoczenie i kształtowanie się silnych powiązań przestrzennych pomiędzy nimi zapoczątkowały formułowanie różnego rodzaju koncepcji dotyczących badania wpływu ośrodków miejskich na strefę zewnętrzną. W wysoko rozwiniętych krajach zachodnich pojawiały się między innymi teorie (Śleszyński 2013): obszarów metropolitalnych (McKenzie 1933), obszarów ekonomicznych, rynkowych, handlowych (Gerard 1958; Huff 1963; Fox, Kumar 1966; Berry 1967; Smart 1974), pól miejskich (Friedmann, Miller 1965), stref

miejskiego oddziaływania (Huff 1973), dziennych systemów miejskich (Berry 1973) czy miejskich regionów funkcjonalnych (Hay, Hall 1977). Spośród wymienionych to właśnie ostatnia – koncepcja dziennych regionów miejskich B.J.L. Berry’ego – zapoczątkowała wyodrębnianie funkcjonalnych regionów miejskich, którymi w Polsce zajmowali się m.in. P. Korcelli (1976, 1981) czy A. Potrykowska (1989). Okres wzmożonego zainteresowania badaniem identyfikacji wielkomiejskich układów osadniczych przypada w Polsce na lata 60. i 70. minionego stulecia, a jego ponowny rozkwit miał miejsce po roku 2000, kiedy obserwowano istnienie silnych procesów metropolizacji (Sudra 2018). Jak podaje P. Śleszyński (2015), na gruncie osadnictwa, geografii ekonomicznej, gospodarki przestrzennej i urbanistyki wytworzyło się dziesięć znaczących koncepcji opisujących powstawanie struktur przestrzenno-funkcjonalnych uwarunkowanych oddziaływaniem miasta na otoczenie (Tab. 4.). Przedmiotem badania, w zależności od okresu i dziedziny, były między innymi: obszar zurbanizowany, miasto oraz strefa podmiejska, aglomeracja czy obszar metropolitalny. Pojęcie miejskiego regionu funkcjonalnego jest natomiast jeszcze szerzej definiowaną strukturą (Sudra 2018).

Podsumowanie

Obecnie pojawiają się także nowe koncepcje rozwoju miast. Przykładem jednej z nich jest, związane z ekonomicznym aspektem urbanizacji, badanie prężności miejskiej (*urban resilience*). Pojęcie to rozumie się jako stopień, w jakim miasto (region) jest zdolne do tolerowania zmian do czasu przeorganizowania nowego zestawu struktur oraz procesów (Drobniak 2013). Wiąże się nie z fizyczną przestrzenią miejską, ale odnosi się do społeczeństwa i gospodarki danego ośrodka (lub regionu), które w tym rozumieniu są elastyczne i zdolne do przystosowania się do nowych, niepewnych warunków (Drobniak 2013; Foster 2007). Nową metodę badania urbanizacji przedstawiła także A. Bitner (2010). Polega

ona na określeniu poziomu zurbanizowania przy pomocy morfologii struktury podziału gruntu na działki, która umożliwia wydzielenie klas morfologicznych i delimitację obszaru zurbanizowanego. Podczas procedury wyznaczania granic i określenia poziomu urbanizacji obszaru wykorzystano dane GIS. W zastosowanej metodzie analizy rozpoczęto od identyfikacji centrum miasta. W kolejnym etapie zbadano morfologię wzoru działek w koncentrycznie położonych wokół środka miasta pierścieniach kołowych, dzięki czemu określono obszar rdzenia, czyli strefę najsilniej zurbanizowaną.

Badania geografii osadnictwa znajdują obecnie zastosowanie także w dokumentach planistycznych. Na przykład w przypadku sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego niezbędne jest przeprowadzenie diagnozy uwarunkowań demograficznych obejmującej takie aspekty jak: rozmieszczenie ludności, opis struktur ludności według płci, wieku i wykształcenia, dynamika ludności wyrażana poprzez obliczanie przyrostu rzeczywistego (Biderman 2001).

Urbanizacja, z uwagi na swoją złożoną specyfikę i wieloaspektowy charakter, jako przedmiot badań naukowych wymaga użycia różnorodnych metod i wskaźników. W miarę poszerzania i wzbogacania problematyki badawczej rozbudowywano metody i techniki funkcjonujące w geografii osadnictwa czy też w badaniach nad zagospodarowaniem przestrzeni. W stosowanych przez autorów procedurach badawczych uwzględniano liczne zmienne, by oddać wielopłaszczyznowość i dynamiczność procesu, a więc aspekty nie tylko demograficzne i przestrzenne, ale także ekonomiczne oraz społeczne. Na skutek kształtowania się różnych jednostek osadniczych o przejściowym charakterze z zatartymi granicami miejskości pojawiają się trudności w jednoznacznym zdefiniowaniu i zmierzeniu urbanizacji, co potęguje zainteresowanie przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych tą tematyką.

LITERATURA

- Biderman E., 2001, *Współczesne problemy badawcze geografii ludności*, [w:] B. Kortus (red.) *Człowiek i Przestrzeń*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 43–49.
- Bitner A., 2010, *Nowa metoda określania poziomu zurbanizowania obszaru na podstawie morfologii struktury podziału gruntu na działki*, *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich*, 3, 165–179.
- Domański R., 1984, *Przestrzenna samoorganizacja gospodarki, Podstawa ładu przestrzennego*, *Przegląd Geograficzny*, 56(1–2), 3–16.
- Drobniak A., 2013, *Urban Resilience – Nowa perspektywa badawcza rozwoju miast*, *Studia KPZK PAN*, 153, 204–221.
- Dziewoński K., 1956, *Geografia osadnictwa i zaludnienia. Dorobek, podstawy teoretyczne i problemy badawcze*, *Przegląd Geograficzny*, 28(4), 723–764.
- Dziewoński K., 1967, *Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast, Studium rozwoju pojęć, metod i ich zastosowań*, *Prace Geograficzne*, PAN, 63.
- Dziewoński K., 1990, *Koncepcje i metody badawcze z dziedziny osadnictwa*, *Prace Geograficzne*, PAN, 154.
- Forrester J.W., 1969, *Urban dynamics*, MIT Press, Cambridge, MA.
- Foster K.A., 2007, *A Case Study Approach to Understanding Regional Resilience. Working Paper 2007–08*, Institute of Urban and Regional Development, University of California, Berkeley.
- Gibbs J.P., 1963, *The evolution of population concentration*, *Economic Geography*, 39(2).

- Kiełczewska-Zaleska M., 1972, *Geografia Osadnictwa*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Klaassen L.H., Paelinck J.H.P., 1979, *The future of large towns*, *Environment and Planning A*, 11, 1095–1104.
- Knox P.L., McCarthy L., 2005, *Urbanization*, Upper Saddle River: Prentice – Hall.
- Korcelli P., Węclawowicz G., 1982, *Rozwój modeli ekologicznych miast*, [w:] Z. Pióro (red.), *Przestrzeń i społeczeństwo. Z badań ekologii społecznej*, wyd. Książka i Wiedza, Warszawa, 52–62.
- Koter M., 1994, *Od fizjonomii do morfogenezy i morfologii porównawczej. Podstawowe zagadnienia teoretyczne morfologii miast*, [w:] M. Koter, J. Tkocz (red.), *Zagadnienia geografii historycznej osadnictwa w Polsce*, materiały konferencyjne, Uniwersytet Łódzki, Toruń-Łódź.
- Maik W., 1992, *Podstawy geografii miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Maik W., 2001, *Osadnictwo jako przedmiot badań geograficznych, Człowiek i przestrzeń*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 101–111.
- Maik W., 2003, *Pojęcie metropolii a problem badania funkcji metropolitalnych*, [w:] I. Jażdżewska (red.), *Funkcje metropolitalne i ich rola w organizacji przestrzeni*, XVI Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Łódź, 9–18.
- Maik W., 2008, *Ewolucje teoretyczno-metodologiczne studiów miejskich w świetle zmieniających się konceptualizacji miasta*, [w:] J.J. Parysek, T. Stryjakiewicz, *Region społeczno-ekonomiczny i rozwój regionalny*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, 77–90.
- Maik W., 2012, *Podstawy teoretyczno-metodologiczne studiów geograficzno-miejskich. Studium z metodologii geografii miast*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy, Bydgoszcz.
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2012, *Koncepcja Przestrzenne-go Zagospodarowania Kraju 2030*, MRR, Warszawa.
- Newling B.E., 1969, *The Spatial Variation of Urban Population Densities*, *Geographical Review*, 59, 242–252.
- Parysek J.J., Adamczewski Z., Grobelny R., 1993, *Zurbanizowanie świata*, *Czasopismo Geograficzne*, 64(1), 25–41.
- Regulski J., 1982, *Ekonomika miast*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Rérat P., 2012, *The new demographic growth of cities: The case of reurbanisation in Switzerland*, *Urban Studies*, 49(5).
- Sidor I., *Teoria bazy ekonomicznej miasta*, [w:] T. Bajerowski (red.), *Podstawy teoretyczne gospodarki przestrzennej i zarządzania przestrzenią*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn, 89–100.
- Sokołowski D., 2005, *Wybrane metody weryfikacji wskaźników urbanizacji i kryteriów miejskości*, XVIII Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Łódź.
- Sudra P., 2018, *Ewolucja kryteriów delimitacji wielkomiejskich układów osadniczych w Polsce*, 2018, *Przegląd Geograficzny*, 90(2), 181–208.
- Suliborski A., 2010, *Funkcjonalizm w polskiej geografii miast. Studia nad genezą i pojęciem funkcji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Szulc H., 1994, *Geografia historyczna osadnictwa dawniej i dziś*, [w:] *Zagadnienia geografii historycznej osadnictwa w Polsce*, Toruń-Łódź, 13–20.
- Szymańska D., Biegańska J., 2011, *Fenomen urbanizacji i procesy z nim związane*, *Studia Miejskie*, 4.
- Szymańska D., 2008, *Urbanizacja na świecie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Szymańska D., 2013, *Geografia osadnictwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Śleszyński P., 2013, *Delimitacja Miejskich Obszarów Funkcjonalnych stolic wojewódzkich*, *Przegląd Geograficzny*, 85(2), 173–197.
- Śleszyński P., 2015, *Problemy delimitacji miejskich obszarów funkcjonalnych w Polsce*, *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 29, 37–53.
- Van den Berg L., Drewett R., H. Klaassen L., Rossi A., Vijverberg C.H.T., 1982, *Urban Europe: A Study of Growth and Decline*, Pergamon Press, Oxford-New York-Toronto-Sydney-Paryż-Frankfurt.
- Zasina J., 2015, *Reurbanizacja w świetle dotychczasowych badań nad miastami europejskimi*, *Studia Miejskie*, 20, 155–166.

Research methods of urbanization based on the ground of the settlement geography and spatial management

#urbanization, #research methods, #settlement geography, #urban studies, #spatial management

Abstract

Research on urbanization, due to its complex, multi-faceted nature, have been so far the subject of many scientific papers. The theoretical and methodological foundations of urban geographic studies began to take shape in the first half of the 20th century, and with them new research concepts and orientations appeared, affecting all socio-economic geography. The purpose of the article is to review selected foreign and domestic concepts and research methods regarding urban space, implemented since the turn of the 19th and 20th century. The paper presents the main methods and directions of research on urbanization. The achievements and development of settlement geography, as well as theoretical and methodological foundations in the field of urban studies, having an impact on the development of settlement structures, were analyzed. Attention was paid mainly to works devoted to urban transformations and studies on urban space in cities, as well as the use of settlement geography studies for planning purposes. Due to the complexity of the issues raised, the work refers only to selected concepts and methods considered the most significant from the point of view of urbanization research.